

12. Платон. Политик / Платон // Законы / пер. С. Я. Шейнман-Топштейн. – М.: Мысль, 1999. – С. 257 – 311.
13. Философский энциклопедический словарь. – М.: Прогресс, 1991.
14. Франк С. Л. Смысл жизни // Вопросы философии. – 1990. – № 6. – С. 84.

Надійшла до редколегії 16.12.09

УДК 658:01

С. О. Разумовський

Харківська державна академія фізичної культури

ОНТОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ БУТТЯ

Досліджено наявність духовного центру в економічному просторі та зв'язок економічного елемента з першоджерелами культури.

Ключові слова: економічний простір, економічний елемент, кризові домінанти, онтологічні основи.

Исследовано наличие духовного центра в экономическом пространстве и связь экономического элемента с первоначалами культуры.

Ключевые слова: экономическое пространство, экономическое элемент, кризисные доминанты, онтологические основы.

Presence of the spiritual center in economic space and connection of economic element with first basis of cultures is investigated.

Keywords: economic space, economic an element, crisis dominants, ontologic bases.

Досягнення економічним елементом рівня потенційно-сутнісного може при посиленні кризових процесів призвести до зворотного ефекту. Економічний елемент може остаточно розірвати онтологічні зв'язки з первоначалом й перетворитися в деструкт культури. Спробуємо у цьому розібратися.

Кожна світоглядна система має економічну складову, але рівень впливу економічних елементів на буття людини різний. Проблематика, пов'язана із впливом економічних явищ на формування світогляду сучасного суспільства, актуальна в силу об'єктивного характеру процесів, що її породжують.

Сучасна філософська думка достатньо активно розробляє проблеми на перетині об'єктивної і суб'єктивної реальності, питання про відмінності видів реальностей і про рівні їх співвідношення. «Якщо об'єктивна реальність одна, то предмет передбачає відмінність різноманіттям своїх форм, рівнів тощо. Є реальність і реальність: первинна, вторинна, третинна, а також – одномірна, двотрьох і т. ін. – мірна» [3, с. 53]. Така складна диференціація не просто відображає структуру описуваного універсуму, але, по суті, відіграє ту ж роль, що і допоміжний засіб. Через відмінності цих реальностей в їх істинних значеннях відкривається істина, і знаходить своє місце або просто приходить буття. Слід від-

значити, що умовою одержання істини є відношення, віднесення до суцього, реальності, що, в свою чергу, передбачає бачення і чітке проведення відмінностей між сторонами відношення, і перш за все між об'єктом і суб'єктом, які, на нашу думку, розрізняються за розміщенням. Об'єкт завжди розміщений попереду, суб'єкт, навпаки, утворюючи об'єктивну реальність, зовнішню, незалежну від відношення до суб'єкта, базується на об'єктивній відмінності від суб'єктивного. У цьому сенсі реальність є сукупність об'єктів, однією з основних рис якої є позбавленість суб'єктивного.

Творчий потенціал економічних елементів у багатьох аспектах обмежений необхідним характером їх взаємодії з індивідумом. Особливу складність у даному випадку створює та обставина, що суб'єкт і об'єкт впливають один на одного, у певний момент здатні до переміни ролей.

Суть подібної колізії, як нам здається, на онтологічному рівні у багатьох аспектах збігається з тією, що описує Павленко: «Буття людини поряд з буттям речей нею не створених утворює таке взаємне напруження відносин, які часто перетворюються з її боку або в протест, або в слухняне «слідування необхідності». Чи є в цих відносинах дещо таке, що кровно б зачіпало людину? Звичайно є. Може перше, що виявляє сучасна людина у своєму життєвому досвіді, – це те, що «Я – не річ». Але є «речі – не Я», то яке моє ставлення до них? Яке моє ставлення до речей, мною ж створених?» – запитує людина.

Створивши речі, тобто, сконструювавши їх, зробивши винахід, отримавши у випадковому досліді або цілеспрямовано повторюючи його із задалегідь очікуваним результатом, чи не опиняється людина віднині в залежності від цих речей? Чи вона від них залежить?» [5].

Очевидна, на перший погляд, простота описання ситуації при більш прискіпливому розгляді зникає, тому що опозиція «залежності – незалежності», як цілком правильно відзначає Павленко, безпосередньо зв'язана з питанням про онтологічні основи свободи: «Іншими словами, спів-буття людини і речі, нею ж створеної, своєрідно ставить проблему її свободи. Оскільки питання про таке буття є перш за все питання про її здатність в умовах подвійного примушування чинити належним чином» [5].

Виходячи з даної тези, ми достатньо обґрунтовано можемо говорити про необхідність враховувати фактор свободи у відносинах суб'єкта й економічних елементів буття. Цей момент має для нас особливу значущість, оскільки, окрім співбуття людей і економічних елементів в значенні відмінності онтологічного і онтичного, має місце й інше спів-буття. За М. Гайдеггером, поняття «онтичний» відноситься до порядку суцього, на відміну від поняття «онтологічний», яке відноситься до порядку буття. Якщо суще – це предметно-чуттєвий світ, то буття – це умова можливості суцього, гранична смислова можливість будь-якого запитування [6, с. 219]. А якщо говорити більш конкретно – спів-буття подібне буттю як такому і претендує на самоцінність і самодостатність.

Економічні елементи, на наш погляд, можуть розглядатись не лише як власне елементи-першообрази, але і як дійсні ноумени спів-буття. Інша справа, що у першому випадку осмислення проблеми повинно відбуватись у чіткому відокремленні суб'єкта і об'єкта, а в другому – необхідно враховувати двоєдність

того й іншого. Певна неприродність подвійного розділення компенсується процесами, які відбуваються в економічному спів-бутті.

Вагомим аргументом на користь вибраного ракурсу, на нашу думку, може служити наступна модель К. Маркса, який розглядав кругообіг грошового капіталу, а точніше – акт гроші-праця, відзначає, що цей акт «взагалі є характерним для капіталістичного способу виробництва» через свою форму. Навпаки, цієї ірраціональності не помічають – «ірраціональність полягає у тому, що сама праця як елемент, який утворює вартість, не може мати вартості, тому і певна кількість праці також не може мати вартості, яка виражалась би в її ціні, в її еквівалентності з певною кількістю грошей» [4, с. 29]. З одного боку, гроші як смислоутворюючий центр питання розглядаються не самі по собі, а у зв'язку з робочою силою, яка з необхідністю передбачає наявність суб'єкта. Як, власне, і сама інтерпретація даного питання вряд чи буде можлива без суб'єкта інтерпретуючого.

З іншого боку, заявлена ірраціональність форми поєднана з тезою про відсутність вартісних потенцій у праці змушує передбачати ту двоєдність суб'єктів і об'єктів економічного простору, оскільки, як формулює сам Маркс, дієвою речовиною капіталу, що витрачений на заробітну плату, є сама праця. Під якою мається на увазі діюча та утворююча складова вартості робочої сили, жива праця, а «субстанцією вартості завжди є лише витрачена робоча сила, тобто сама праця...» [4, с. 221].

Виходячи з цього, можна передбачити, що в реалістичному дискурсі такі економічні елементи, як «праця», «гроші», «багатство» та інші штучно обмежуються, стаючи, швидше, знаками, аніж дійсними ноуменами. Однак нам здається, що справа дещо в іншому. «Гроші» і «багатство», безсумнівно, виступають в якості ноуменів щодо реальності, яка лежить на перетині власне-економічного спів-буття і реальностей морально-етичної природи. В трактаті Д. Дідро «Племінник Рамо» є таке міркування: «Ось два винятки з правил всезагальної совісті, і з ними потрібно рахуватись. Це своєрідний кредит, само собою це ніщо, яке набуває ваги лише завдяки суспільній думці. Кажуть, що добре ім'я дорожче золота; між тим той, у кого добре ім'я, часто не має золота, а в наш час, як я бачу, той у кого є золото, здебільшого має і добре ім'я. Потрібно, наскільки це можливо, мати і добре ім'я, і золото, і це я маю на меті, коли підіймаю собі ціну з допомогою засобів, що ви називаєте принизливими вивертками, негідними дрібних хитрощів» [2, с. 221].

Згодом герой Дідро пропонує і більш відверту інтерпретацію питання про сутність зв'язку моралі і багатства, що, у свою чергу, повністю підтверджує корисність наших побудов: «ці винятки з правил всезагальної совісті або ці моральні ідіотизми, про які стільки говорять, називаючи їх несправедливими доходами, – справжні дрібниці»; «...Золото – це все, а все інше без золота – ніщо»; «Я хочу, щоб мій син був щасливий або – і це те ж саме – щоб він був людиною шанованою, багатою і впливовою... Якщо мудреці на зразок вас мене і засудять, натовп і успіх виправдають мене. У нього буде золото... якщо золота буде багато, йому нічого не бракуватиме – навіть вашої пошани і поваги» [2, с. 266].

Таким чином, золото, гроші, багатство дійсно виступають як ноумен морально-етичного плану, втілюючи в собі всі потенції, пов'язані з відносною природою добра і зла. Морально-етичне осмислення економічних елементів людського буття знаходимо і у В. С. Соловйова. Вирішуючи питання про моральність /

аморальність власності і багатства, він підкреслював: «Сказати, що власність аморальна, майже те саме, що сказати, що їжа і напої аморальні. Звичайно, вони можуть зробитись такими, саме коли на них покладається вища мета життя, як це буває у тих, про кого сказано: бог їх череву. Таким чином володіння речовим багатством у будь якій формі може буде аморальним, коли на ньому зосереджена остання мета життя і досягнення її є визначальною основою особистості» [7, с. 130]. В останній тезі досить чітко проглядається подвійність економічних елементів. З одного боку, власність і багатство вважаються нейтральними і набувають морального наповнення завдяки суб'єкту. А з іншого, – переходячи в якість мети, багатство не просто втрачає нейтральність і підпорядкованість стосовно індивідууму, а стає онтологічним центром суспільства. «Якщо сучасний стан цивілізованого суспільства взагалі є ненормальним у моральному сенсі, то виною цього є загальний принцип сучасного суспільства, завдяки якому воно все більше і більше перетворюється в плутократію, тобто в таке суспільство, в якому верховне значення належить речовому багатству» [7, с. 130]. На думку В. С. Соловйова: «Аморальна не індивідуальна власність, не розподіл праці і капіталу, а саме плутократія. Вона ж аморальна і мерзенна як спотворення суспільного порядку, як перетворення нижчої і службової за своєю суттю сфери, саме економічної, у вищу і панівну, якій вся решта повинна слугувати засобом і знаряддям» [7, с. 131].

Опозиція економічного як низького і деяких вищих духовних інтересів, оцінка фінансової діяльності в цілому як кримінального злочину, звичайно, підкреслює відверто негативні моменти актуалізації економічних ноуменів. Але в той же час завдяки, всесиллю економічного начала останнє стає актуалізуючими афектами, що завдяки своїй обов'язковості співвіднесення з відносними категоріями добра і зла, самі набувають відносного характеру і можливості ставати власністю протилежності. Це, в свою чергу, відіграє особливу роль у маніпуляціях суспільною свідомістю, що однаково було б неможливим без наявності онтологічних основ у самих економічних елементах.

У працях початку ХХ ст., зокрема у І. Фішера, ми знаходимо дуже показові міркування про багатство і благо: «Термін «благо» буде вживатись у цій книзі лише як зручний сукупний термін, який включає багатство, власність і плоди багатства» [8, с. 29]. Установлюючи межі міркування, Фішер відразу ж відмовляється від сакралізації предмета, що розглядається: «Сама економіка може бути визначена як наука про багатство; багатство ж може бути визначене як матеріальні предмети, які належать людині. Багатство, таким чином, має два суттєвих атрибути: матеріальність і присвоєння» [8, с. 25]. Використовуючи поняття «благо», яке відіграє найважливішу роль у суспільній та соціально-економічній сфері, Фішер свідомо підсилює саме економічну складову. Але в результаті, незважаючи на спробу автора відокремити морально-етичне «благо» від «блага», яке функціонує в економічному дискурсі, «благо» як таке поступово втрачає своє початкове наповнення, яке стає все більш другорядним стосовно економічних критеріїв. Слід зазначити, що для західної свідомості характерна установка на економізацію сакрального, яке при цьому втрачає сакральність. Філософський дискурс релігійної філософії виявляє сакралізацію економічного через гіпостазування у поєднанні з «ноуменізацією».

Економічні елементи за певних умов можуть актуалізувати свій потенційний стан настільки, що їх статус у економічній реальності може бути прирівняний до статусу сущого в бутті. При цьому набуття потенційного стану виявляється неможливим без первинної актуалізації.

С. Булгаков, який сприймав «господарську працю» «як кару за гріх», «послухання, обов'язкове для всього людства», бачив звільнення від цього «послухання» не в «панській бридливості» «у ставленні до господарства», а в євангелієвському вченні, суть якого не зневага, «але духовне подолання, вихід за межі світу цього з його необхідністю» [1, с. 309]. У результаті єдиним критерієм, який визначає якість господарства, стає релігійний ідеал, яким, в свою чергу, а також «зв'язаним з ним аскетичним саморегулюванням господарства, визначається його дух, який, не будучи приуроченим до певних форм, визначає їх зсередини. Стиль господарства відповідає духовному стилю епохи, так, досить прозорий зв'язок існує між капіталізмом і новосвітою гуманізмом» [1, с. 309].

Наявність в економічному просторі духовного центру може виявитись достатньо дискусійною, але у системі Булгакова ця теза не вступає у протиріччя з іншими з тієї причини, що, як стверджує мислитель, «в господарстві вирішується два завдання, ведеться подвійна боротьба: з бідністю природною і суспільною, економічною і соціальною. Боротьба з бідністю є загальне трудове послухання, «прокляття землі, накладене на людство» [1, с. 309].

С. Булгаков, в дійсності, усуває протиріччя між «духовною» і «матеріальною» сферами і ставить їх у відносини взаємної доповнюваності: «Такою ж є і «соціальна політика», направлена на подолання або пом'якшення наслідків егоїзму в людських відносинах. Чи можна остаточно вирішити обидва завдання: чи можна перемогти бідність «розвитком продуктивних сил» і чи можна вирішити соціальне питання суспільної реформи, як вірять соціалісти? Очевидно, що друге завдання підпорядковане першому, або не може бути вирішене окремо від першого» [1, с. 310]. Порівнюючи наведені думки з визначеними раніше орієнтирами, а також з ідеєю людини-деміурга-космоурга, ми не можемо не бачити прямої залежності між господарством як духовним і людиною як духовним (але явно знаходиться на рівні буття взагалі) на дещо більш високій стадії еманациї, аніж її власна діяльність, яка є, в свою чергу, тільки похідною покарання за попередню діяльність.

Але з іншого боку, у тому просторі, де «господарство» відіграє роль, визначену йому концепцією Булгакова, уже вона стає тим, що має позитивну силу будь-якого буття, тому що без нього неможливе як існування людини-деміурга, так і здійснення покладеної на нього місії спокуси. Слід зазначити, що думка Булгакова про прямий зв'язок стилю господарства і духовного стилю епохи дозволяє говорити як про генетичний духовний зв'язок цих елементів буття, так і про взаємний вплив, який, проте, мислителем не акцентується.

Економічні елементи буття мають місце і в системі П. Флоренського, але у дещо прихованому вигляді. В роботі «Стовп і утвердження істини» економічна притча виступає як актуалізація божественної ідеї, одночасно стає її обґрунтуванням. Використана Флоренським євангелієвська історія про таланти, по суті, являє собою самостійний релігійно-економічний етюд. Економічний елемент «таланту» в дискурсі Флоренського актуалізує свої потенції настільки, що його статус у земному «економічному бутті» дорівнює статусу божественного сущо-

го. Однак набуття даного стану стало можливим лише через первинну актуалізацію «талентів» як дарів духовного плану, що як будь-яке духовне наділене свободою вибору, що, у свою чергу, визначає подвійну направленість «талентів» в їх актуальному і потенційному бутті.

Таким чином, система, що утворюється економічними елементами, як у самій економічній реальності, так і в пограничних сферах, характеризується прагненням до отримання статусу самодостатності у першу чергу через актуалізацію деміургічних потенцій. В ході взаємодії онтологічних складових економічних елементів з елементами сакральними і морально-етичними в залежності від обставин відбувається або витіснення, або підміна останніх «економічними» аналогами.

Успішне функціонування економічних елементів в якості ноуменів спів-буття у тих сферах дійсності, які існують на перетині власне-економічного спів-буття з реальностями морально-етичної і магіко-теургічної природи, забезпечується не лише власними деміургічними потенціями, але і наявністю ослаблених «економіко-онтологічних» структур у системах морально-етичних і магіко-теургічних.

Набуття економічним елементом статусу ноумена спів-буття за необхідністю пов'язано з первинним етапом кризи світоглядної системи, яка включає в себе даний вид дійсності. Збіг кризових домінант з направленістю відповідних потенцій економічного елемента створює умови для його переходу із стану ноумена на рівень потенціально-сутнісного, не тотожного, можливо, сутнісному класичного філософствування і аналогічного сутнісному філософії вседності. Досягнення економічним елементом рівня потенційно-сутнісного може при посиленні кризових процесів призвести до метаморфози. В результаті економічний елемент може остаточно розірвати онтологічні зв'язки з первоначалом, що тягне за собою перетворення його в деструкт культури.

Бібліографічні посилання

1. **Булгаков С.** Свет не вечерний. Созерцание и умозрения / С. Н. Булгаков. – Сер. Мыслители XX века. – М.: Республика, 1994.
2. **Дидро Д.** Племянник Рамо // Монахиня; Племянник Рамо; Жак-фаталист и его Хозяин / Д. Дидро. – М.: Правда, 1984. – С. 221.
3. **Лобанов С. Д.** Бытие и реальность / С. Д. Лобанов. – М.: Наука, 1999.
4. **Маркс К.** Капитал. Критика политической экономии. Том второй / К. Маркс, Ф. Энгельс // Избранные сочинения: в 9 т. – М.: Политиздат, 1987. – Т. 8.
5. **Павленко А. Н.** Бытие у своего порога (посильные размышления) [Электронный ресурс] / А. Н. Павленко. – М., 1997. – Режим доступа: www.philosophy.ru.
6. Современная западная философия. Словарь / Сост. В. С. Малахов, В. П. Филатов. – М.: Полит. лит-ра, 1991. – 414с.
7. **Соловьев В. С.** Критика ответственных начал / В. С. Соловьев // Собр. соч. и писем: в 15 т. – СПб: Книгоизд. Тов-во «Просвещение», б.г. [М.: б.и., 1993]. – Т. 2.
8. **Фишер И.** Покупательная сила денег / И. Фишер. Сер. Политическая экономия. Ступени познания. – М.: Дело, 2001.

Надійшла до редколегії 18.12.09